

برنامه ریزی در ترویج

تحلیلی بر جایگاه و وضعیت برنامه‌های ترویجی در برنامه پنجساله اول جمهوری اسلامی

در آستانه تصویب نهایی برنامه پنج‌ساله دوم جمهوری اسلامی، در جهت آشنایی و تحلیل وضعیت برنامه‌های ترویجی و ارائه راهبردهایی برای آینده، برآن شدیم تا طی سلسله مقالاتی برنامه‌های ترویجی را مورد بازبینی و بررسی قرار داده، نقاط قوت و ضعف و تنگناها و محدودیتها را متذکر شویم، تا راهگشایی باشد بر تدوین هرچه واقع‌بینانه‌تر برنامه‌ها و اصلاح شیوه‌های برنامه‌ریزی، زیرا در وضعیت کنونی کشور از ترویج - چه در معنا و چه در عمل - به عنوان مهمترین عامل رشد و توسعه در بخش کشاورزی نامبرده می‌شود و پیوستن به آینده‌ای روشن‌تر و امیدبخش‌تر تنها با تکیه بر آموزش و تربیت مولدان بخش کشاورزی میسر است.

آنچه در آغاز گفتنی است، اینکه شروع برنامه‌های پنجساله عمرانی کشور با اتخاذ و ارائه استراتژیها و سیاستهای جدیدی همراه بود. وجه مشخص این دوران از برنامه‌ریزی، به نسبت زمان گذشته، آن است که دولت در زمینه‌های اقتصادی و همچنین سازماندهی نهادها و سازمانهای دولتی، تغییر جهتی آشکار دارد و این دوران فصل گذار از نظام متمرکز برنامه‌ریزی و تصدی‌گری در امور اقتصادی و خدماتی است و تعدیل نظامهای سازمانی نیز سرلوحه کار در جهت تحقق این امر است.

بی‌شک این جهت‌گیری جدید آثار خود را در جای‌جای برنامه‌ها و فعالیتهای دولت به جا می‌گذارد و چشم‌اندازی نو فراروی برنامه‌ریزان و دولتمردان قرار می‌دهد. در این میان بخش کشاورزی که یکی از بخشها و حلقه‌های مهم اقتصادی

کشور است، از این دگرگونی مستثنی نیست و بخاطر برخی ویژگیهایی نیازمند توجه و دقت نظر بیشتری است.

هرچند کشاورزی یکی از بخش‌هایی است که در مسیر تحقق اهداف خود، کمترین وابستگی و تاثیرپذیری را از برنامه‌های دولت داشته و به دلیل گستردگی اش در پهنه جغرافیایی کشور، توان تاثیرگذاری دولت بر آن کمتر بوده است، اما ساختار اداری و سازمانی و برنامه‌ریزی در بخش کشاورزی به تبع تشکیلات حجیم و غیراصولی در کشور وابستگی و دخالت در بسیاری از امور کشاورزی را در برنامه خود قرار داده بود و نظام تامین سوئید - ویژه برای تهیه نهاده‌ها - لزوم دخالت بیشتر دولت را ایجاب می‌نمود. با شرایط جدید حاکم بر اقتصاد کشور چون تعدیل اقتصادی و تصمیم دولت مبنی بر عدم دخالت در امور غیر ضروری همچنین مشارکت مردم در کارها، بعضی امور و وظایف رنگ جدی‌تری به خود می‌گیرد و توازن و تعادل فعالیتهای دولتی به سود دسته‌ای دیگر به هم می‌خورد که نیازمند سازماندهی و برنامه‌ریزی جدید است. اهم این وظایف و امور شامل موارد ذیل است:

- ۱- سیاستگذاری و برنامه‌ریزی در امور کشاورزی
- ۲- قانونگذاری و نظارت و کنترل دقیق امور، در جهت تعادل نظام تولید و بازار محصولات کشاورزی
- ۳- تقویت بخش تحقیقات و ایجاد تکنولوژیهای مناسب در جهت نوسازی بخش کشاورزی
- ۴- ترویج تجربیات مفید و یافته‌های نوین و تکنیکهای مناسب. این وظیفه اخیر

از امور زیربنایی است و به دلیل دیربازده بودن و نامحسوس بودن تاثیر فوری آن، نیازمند سرمایه‌گذاری ملی و دولتی است. ۵- پرداختن به امور زیربنایی، همچون پروژه‌های بزرگ آب و خاک و مطالعات جامع

بدیهی است که شاخص‌های فوق، بیانگر توجه به امور مذکور در متن برنامه تنظیمی است و اگر در تنظیم برنامه برخوردی واقع‌بینانه مطابق سیاستها شود، می‌توان امیدوار بود که اولین قدم از یک سیاست نظام، تحقق پذیرفته است. در غیر این صورت باید دانست که اولین پایه‌های یک شالوده عظیم که برای آینده کشور سرنوشت‌ساز است سست بوده، نیازمند اصلاح و تزریق توانی دوباره است.

از آنجا که در این مقاله، بررسی وضعیت و جایگاه ترویج به عنوان یکی از موارد فوق مورد نظر است، به نمادهای بارز و شاخصهای عمده این امر، می‌پردازیم. مواردی که در متن برنامه می‌تواند به عنوان نموده‌های بارز و شاخصهای اصلی توجه به امر ترویج و آموزش کشاورزی مورد بحث قرار گیرد، عبارت است از:

- ۱- بررسی و مطالعه دقیق وضعیت گذشته و انعکاس و درک صحیح نقاط قوت و ضعف، مشکلات و محدودیتهای، نیازها و امکانات در برنامه
- ۲- توجه به امر ترویج و انعکاس آن در متن سیاستهای کلان و اجرایی برنامه
- ۳- تعیین استراتژی مشخص و بیان اهداف سیاستها و رهیافت‌های متناسب با شرایط کشور در بخش کشاورزی برای انجام کار ترویج به‌عنوان زیربنا
- ۴- هماهنگی و همسویی بخشهای فنی و اجرایی با ترویج، از نظر تنظیم و اجرای برنامه‌های ترویجی.
- ۵- رشد اعتبارات در برنامه نسبت به دوره قبل برنامه‌ریزی
- ۶- نسبت اعتبارات مصوب ترویج، به کل اعتبارات بخش کشاورزی
- ۷- ارائه روشها و پروژه‌های مناسب و کافی، با توجه به تنوع شرایط کشور

۸- تأمین و اختصاص نیروی انسانی کافی و مناسب و پیش‌بینی آموزش‌های لازم در جهت جبران کمبودها

الف - بررسی وضعیت گذشته و درک و انعکاس صحیح نقاط قوت و ضعف، مشکلات، محدودیتها، نیازها و امکانات در برنامه

از مواردی که از متن برنامه پنجساله اول در بخش کشاورزی، در رابطه با این موضوع استخراج می‌شود فقط به چند مورد محدود می‌توان اشاره نمود.

- پائین بودن سطح فعالیت‌های ترویجی از نظر کمی.

در این مورد از آنجا که مخاطبان آموزش‌های ترویجی از نظر سن، سواد، تجربه و معلومات و ... در طیف‌های متفاوتی قرار می‌گیرند، تنوع فعالیت‌های هر یک از کشاورزان، در مقایسه با میزان نیاز فعالیتها در سطح بسیار پائین بوده است. با توجه به اینکه واحد فعالیت‌های آموزش، نفر موضوع تعیین شده است، برآورد نیاز سالانه آموزش در حدود ۶۶ میلیون نفر موضوع می‌باشد. این درحالی است که در سال ۱۳۶۶ به میزان ۱/۱۷۸/۱۴۹ نفر موضوع کار آموزش انجام شده و این مقدار کمتر از ۵ درصد برآورد مذکور است و چنانچه پوشش برنامه‌های رادیویی، تلویزیونی و نمایشگاهها را نیز به‌طور تقریبی اضافه کنیم، این مقدار از ۱۰ درصد میزان مور نیاز، تجاوز نخواهد کرد.

- اشتغال مروجین کشاورزی به امور خدمات جنبی در ادارات استاتنها و شهرستانها

- کاهش احداث مزارع و باغات آموزشی از ۱۵۹۷۳ هکتار در سال ۱۳۵۶ به ۱۳۳۳ هکتار در سال ۱۳۶۶

- کاهش ساعات بخش برنامه‌های رادیویی

- کاهش تیراژ نشریات ترویجی از ۲۲ هزار جلد در سال ۱۳۵۶ به ۲۳۸/۵۰۰ جلد در سال ۶۶

- فقدان قانون جهت تأسیس سازمان

ترویج کشاورزی و انجام فعالیت‌های ترویجی در کشور

- فقدان ارتباط علمی تنگاتنگ دستگاه‌های تحقیقاتی و آموزش ترویجی - توجه بیش از حد دستگاه‌های بخش کشاورزی به امور اجرایی و غفلت از آموزش ترویجی

- دیرباز بودن فعالیت‌های ترویجی و تحت‌الشعاع قرار گرفتن این فعالیت توسط فعالیت‌های زودبازده و امور اجرایی، با نتیجه محسوس

در کنار ضعف و مشکلات مذکور، از موارد ذیل به‌عنوان نقاط قوت فعالیت‌های ترویجی بخصوص پس از انقلاب اسلامی یاد شده است:

۱- روند رو به بهبود تهیه فیلم‌های آموزش ترویجی

۲- تشکیل نمایشگاه‌های کشاورزی و اجرای طرح‌های مشترک تحقیقی ترویجی و طرح‌های جامع ترویج کشاورزی

۳- فعالیت‌های ترویجی در بخش منابع طبیعی

۴- طبیعت‌کنار ترویج و قابلیت گسترش آن از طریق مردم، از جمله

مددکاران ترویجی و کم هزینه بودن آن

با نگاهی گذرا و تحلیلی واقع‌بینانه از مطالب بالا، بسادگی می‌توان دریافت که

مشکلات و نقاط ضعف بخش ترویج در موارد یادشده - که اغلب برون بخشی نیز هستند - خلاصه نمی‌شود و این فرآیند در

درون خود نیز مسائل و مشکلات و ناگفته‌هایی دارد که در یک مطالعه دقیق

می‌توان آنها را روشن و بیان نمود. وانگهی بعضی موارد که ذکر شد، در واقع علت‌های اصلی نیستند، بلکه ظهور و بروز مشکلات

درونی و بیرونی هستند و شناسایی علل آن خود نیازمند دقت نظر بیشتر و مطالعه

عمیق‌تر است. با این اوصاف می‌توان گفت که در جهت شناسایی مسائل و مشکلات و

تحلیل وضعیت گذشته این فعالیتها، در آغاز برنامه، کار عمیقی صورت پذیرفته و

فقط به اشاره‌هایی کلی و محدود اکتفا شده است.

از سوی دیگر امکانات بالقوه و پتانسیل‌های مفید بسیاری نیز در بخش کشاورزی نهفته است که در جهت انجام کار ترویج می‌تواند بکار گرفته شود، ولی از بیان و تحلیل و تفسیر آنها غفلت شده است.

ب - توجه به امر ترویج و انعکاس آن در سیاست‌های کلان و اجرایی برنامه

در این رهگذر، در جای‌جای برنامه از ترویج با عناوین مختلف یاد شده و در اغلب برنامه‌ها و طرحها و پروژه‌ها از آن به عنوان یکی از راهبردهای فوق‌العاده مؤثر و مهم نامبرده شده است.

در قسمت استراتژیها و سیاست‌های کلی بخش کشاورزی در رابطه با ترویج سه مورد روشن مطرح شده است:

- عدم دخالت مستقیم دولت در امر تولید محصولات کشاورزی، مگر در موارد ضروری و خاص و توجه به امر آموزش، ترویج و تحقق و ایفای نقش حمایتی، هدایتی و نظارتی

- گسترش خدمات عمومی آموزش و ترویج در روستاهای کشور

- سازماندهی نظام تحقیقات، آموزش و ترویج متناسب با نیازهای بخش

یک از مواردی که در خطوط اصلی پیشنهادی برای اصلاح نظام اجرایی بخش

کشاورزی به آن اشاره شد ترغیب و ایجاد انگیزه لازم به منظور جذب و شرکت

کشاورزان شاغل و روستازادگان و عشایر و صیادان در دوره‌های آموزش است.

همچنین در چارچوب توسعه مراکز خدمات، یکی از موارد مهم وظیفه ارائه

خدمات فنی و آموزش ترویجی توسط این نهاد است.

تأکیداتی که در سیاست‌های بخش در رابطه با ترویج شده بود و پی‌بردن دست

اندرکاران به اهمیت ترویج و نقش آن در توسعه کشاورزی، علاقه و توجه و آفری به

مباحث ترویج و فعالیت‌های ترویجی در کارشناسان و برنامه‌ریزان زیر بخشهای

مختلف کشاورزی پدیدار کرد که در متن

برنامه‌های تنظیمی توسط آنها جلوه گرفته شده است. از رهگذر چنین عنایتی، این برنامه‌ریزان بدون توجه به اینکه ترویج فن و تکنولوژی خاص خود را دارد و در مملکت نیز متولی مشخصی را داراست، بدون هماهنگی در متن برنامه‌های خود کار و فعالیت ترویجی را به گونه‌ها و شکل‌های مختلف گنجانیده‌اند. اگرچه این امر، نویدی بر توجه به امر ترویج و نقطه عطفی در تاریخ توسعه ترویج در کشور است، ولی ناهماهنگی آن با زیربخش ترویج ضایعه‌ای است که به آن خواهیم پرداخت.

اشاره به انعکاس وسیع توجه به امر ترویج در قسمتهای مختلف برنامه زیر بخشها، لازم و بیانگر یک حرکت دامنه‌دار است. از این جهت مواردی از آن ذکر می‌شود:

در مبحث عملیات اجرایی برنامه توسعه کشت سیب‌زمینی - به عنوان یک محصول استراتژیک - از طرح مکانیزاسیون و ترویج کشاورزی نامبرده شده و برنامه اجرایی وسیعی نیز پیش‌بینی شده است.

تشکیل کلاسهای کوتاه مدت و بلند مدت، تماسهای انفرادی و گروهی، ایجاد مزارع آموزشی - ترویجی، بازدیدهای علمی و فنی، استفاده از فیلم‌ها و برنامه‌های نمایشی و آموزشی به عنوان روشها عنوان شده است.

سطح مزارع آموزش ترویجی در طی پنجسال ۲۲۲ هکتار، آموزش کوتاه مدت ۳۰ هزار نفر، آموزشهای بلند مدت ۳ هزار نفر، برنامه‌گردمایی ۷ هزار نفر، بازدیدها ۳ هزار نفر و تهیه ۴۰ حلقه فیلم آموزشی پیش‌بینی گردیده است.

در رابطه با روشهای اجرای توسعه کشت ذرت نیز پروژه‌های با عنوان «پروژه آموزش ترویجی افزایش تولید ذرت» آمده و در ذیل آن موضوعات و روشهای آموزش پیشنهاد شده است.

این موضوعات شامل موارد ذیل است:

- ترویج مبارزه شیمیائی با علفهای هرز

- ترویج ضد عفونی بذر و استفاده از بذراصلاح شده.

- ترویج استفاده از ماشین‌آلات

- ترویج مبارزه با آفات و امراض ذرت

- ترویج استفاده مناسب و بهینه از

کودهای شیمیایی

روش‌های آموزش پیشنهادی بدین شرح است:

- احداث مزارع نمایشی و آموزش و اجرای طرحهای مشترک تحقیقی و ترویجی

- تشکیل کلاسهای کوتاه مدت

- استفاده از وسایل سمعی و بصری

- بازدیدهای علمی

- تشکیل نمایشگاهها

در برنامه مربوط به توسعه کشت علوفه، ضمن اشاره به اهمیت کار آموزش و ترویج فقط به تعداد پرسنل موردنیاز ترویج در این قسمت اشاره شده و ۲۶۰ نفر مروج و ۵۲ نفر کارشناس برای پیشبرد امر ترویج برنامه علوفه پیش‌بینی شده است. در طرح حیوانات، برنامه اجرایی شامل موارد ذیل است:

- آموزش کشاورزان ۶۵ هزار نفر

- تولید فیلم ۵ حلقه

- نمایش فیلم ۳۶۰۰ مورد

- نشریات ۱۰ عنوان

در برنامه توسعه کشت دانه‌های روغنی، به عنوان عملیات اجرایی در طرح کشت سویاهای بهاره و آبی موارد ذیل آمده است:

- نظارت و آموزش در رابطه با چگونگی استفاده از علف‌کش‌ها و رفع معایب موجود

- راهنمایی و ارشاد کشاورزان، جهت انجام شخم پاییزه با ادوات لازم و عملیات تهیه زمین متناسب با شرایط

- راهنمایی و ارشاد کشاورزان، جهت کشت بموقع، با رعایت فاصله مناسب بذر و حفظ تراکم لازم

- راهنمایی و ارشاد کشاورزان، به مبارزه با آفات و بیماریها و رعایت تناوب زراعی مناسب منطقه

- راهنمایی و ارشاد در زمینه آبیاری صحیح و برداشت صحیح برای جلوگیری از ریزش

به عنوان روش ترویجی در رابطه با کشت دانه‌های روغنی، در همه موارد بر ایجاد مزارع نمایشی تاکید شده و بعضی از روشهای دیگر نیز پیشنهاد شده است که

شامل تشکیل کلاسهای آموزشی، بازدیدهای دسته‌جمعی و استفاده از

رسانه‌های گروهی می‌شود. نکته قابل توجه

در بخش امور دام، اینکه در بسیاری از پروژه‌های اجرایی، یکی از اهداف و سیاستهای پروژه یا بعضی از روشهای اجرایی پروژه، آموزش و ترویج می‌باشد و در موارد مختلف به امر ترویج اشاره شده است. در برنامه اجرایی توسعه کشت چغندر قند نیز پروژه آموزش و ترویج فقط با احداث مزارع آموزشی و نمایشی به همراه ارائه سوبسیدها و عوامل تشویقی برای اجرای توصیه‌های فنی مطرح شده است. علاوه بر موارد فوق، در متن برنامه‌های زیربخشها، موارد زیادی از تهیه طرح آموزش ترویجی دیده می‌شود که به نظر می‌آید از گویایی لازم برخوردار باشد. در تحلیل آنچه که گذشت، به دو نکته مهم می‌توان اشاره کرد:

۱- مبحث ترویج و اهمیت و توجه به

آن، به‌طور وسیعی در سراسر برنامه انعکاس یافته و مورد توجه مسؤولان امر و برنامه‌ریزان قرار گرفته که این مطلب در جای خود بسیار مهم و قابل تأمل است و از این جهت برنامه دین خود را به فعالیتهای ترویجی ادا نموده است.

۲- روشهای مختلف در تنظیم

طرحهای ترویجی و پیشنهادهایی که در هر یک از برنامه‌ها داده شده، بیانگر آنست که به هیچ عنوان برداشت مفهومی و عملی مشترک از فعالیتهای ترویجی در ذهن برنامه‌ریزان وجود ندارد و هر کس، ترویج را به نوعی تفسیر و تعبیر می‌نماید. در میان این برداشتهای متفاوت و اغلب ناقص، آنچه در نهایت قربانی می‌شود، همان ترویج است. برای اینکه این نقیصه و ضایعه ناگوار، اثر جبران‌ناپذیری بر بخش کشاورزی وارد نیابد توجه به دو نکته ضروری است. اول آنکه در آموزش و درک صحیح و جامع فرآیند ترویج در میان برنامه‌ریزان و کارشناسان بکوشیم و همچنین تا آنجا که ممکن است سعی کنیم این کار را به متخصص و کارشناس آن واگذاریم و به جای این پراکندگی، سعی در تقویت نهاد ترویج و حمایت از آن جهت انجام وظایف خطیر خود نماییم.

ج - تعیین استراتژی مشخص و بیان اهداف و سیاستها و رهیافت‌های مناسب با شرایط کشور در بخش کشاورزی، برای انجام کار ترویج

مواردی که به عنوان استراتژی سیاستهای ترویج کشاورزی و منابع طبیعی در برنامه آمده شامل موارد ذیل است:

- تهیه و اجرای طرحهای جامع کشاورزی

- تامین نیروی انسانی فنی، فعال و کارآمد و آموزش کادر در جهت تخصصی بودن فعالیتهای ترویج

- بهبود کیفی فعالیت پرسنل، از طریق ایجاد انگیزه جهت خدمت در روستاها و تامین اطمینان شغلی

- تهیه و تامین امکانات و وسایل و لوازم آموزشی و کمک آموزشی برای کادر منتخب ترویج

- افزایش تعداد و بهبود کیفیت طرحهای مشترک تحقیقی - ترویجی در زمینه محصولات اساسی

- تهیه و تصویب قانون ترویج کشاورزی و منابع طبیعی

- تسهیل و پشتیبانی از انسجام و تشکل تولیدکنندگان هر محصول، جهت استفاده مطلوب از امکانات و نهاده‌ها و

ثمربخشی بیشتر و سریعتر فعالیتهای ترویجی

- بهره‌گیری از مجموعه امکانات موجود در سطح کشور در امر آموزشهای ترویجی

سیاستها

- شناخت دقیق و کامل امکانات، استعدادها و ظرفیت بالفعل و بالقوه مناطق

- برنامه‌ریزی منجمم و هماهنگ در زمینه ترویج، با توجه به نیازهای مولدان

- فراهم نمودن امکانات لازم جهت گسترش تحقیقات ترویجی

- گسترش فراگیر آموزشهای ترویجی در سطح کشور، با تاکید بر آموزش کلیه افراد خانواده مولد

- برقراری ارتباط تنگاتنگ با تحقیقات

- فراهم نمودن امکان گسترش فعالیت‌های نظارتی و ارزشیابی مستمر و مرحله‌ای برنامه‌های ترویجی

- جلب مشارکت مردمی در امر ترویج کشاورزی و منابع طبیعی

به نظر می‌رسد در رابطه با استراتژیهای کلی و سیاستها، محدوده هریک در این قسمت رعایت نشده و بدون توجه به مفاهیم هر یک از این اصطلاحات، مواردی بیان شده، ولی در مجموع باید گفت که این

موارد شامل سیاستهای کلی است و استراتژی ترویج را می‌توان در قالب ارکانی از ترویج و به نحو بسیار کلی بیان نمود که بیان نشده است.

د - هماهنگی و همسویی بخشهای فنی و اجرایی با ترویج، از نظر تنظیم و اجرای برنامه‌های ترویجی

چنانچه گفته شد، درک اهمیت کار ترویج و آموزش برای پیشبرد امور کشاورزی و توسعه تکنولوژی باعث شده تا برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران، در هر

چنانچه گفته شد، درک اهمیت کار ترویج و آموزش برای پیشبرد امور کشاورزی و توسعه تکنولوژی باعث شده تا برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران، در هر

چنانچه گفته شد، درک اهمیت کار ترویج و آموزش برای پیشبرد امور کشاورزی و توسعه تکنولوژی باعث شده تا برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران، در هر

چنانچه گفته شد، درک اهمیت کار ترویج و آموزش برای پیشبرد امور کشاورزی و توسعه تکنولوژی باعث شده تا برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران، در هر

چنانچه گفته شد، درک اهمیت کار ترویج و آموزش برای پیشبرد امور کشاورزی و توسعه تکنولوژی باعث شده تا برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران، در هر

چنانچه گفته شد، درک اهمیت کار ترویج و آموزش برای پیشبرد امور کشاورزی و توسعه تکنولوژی باعث شده تا برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران، در هر

چنانچه گفته شد، درک اهمیت کار ترویج و آموزش برای پیشبرد امور کشاورزی و توسعه تکنولوژی باعث شده تا برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران، در هر

چنانچه گفته شد، درک اهمیت کار ترویج و آموزش برای پیشبرد امور کشاورزی و توسعه تکنولوژی باعث شده تا برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران، در هر

چنانچه گفته شد، درک اهمیت کار ترویج و آموزش برای پیشبرد امور کشاورزی و توسعه تکنولوژی باعث شده تا برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران، در هر

چنانچه گفته شد، درک اهمیت کار ترویج و آموزش برای پیشبرد امور کشاورزی و توسعه تکنولوژی باعث شده تا برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران، در هر

فعالیتهای ترویجی در زیربخشهای مختلف وجود ندارد. البته این نکته را نیز نباید از نظر دور داشت که از دیرباز اختلاف نظرهایی در رابطه با رهیافت‌ها و جایگاه

سازمانی ترویج و تشکیلات وزارت خسرانه‌های کشاورزی و

جهادسازندگی وجود داشت و بدون شک این اختلاف نظرها، در طراحی چنین برنامه‌ای بی‌تاثیر نبوده است.

آنچه در این قسمت مورد نظر است، جمع‌آوری و جمع‌بندی دلالتی است که نشان می‌دهد حتی در برآورد اهداف کمی نیز زیربخشهای اجرایی و فنی با ترویج

همکاری و هماهنگی نداشتند و این امر علاوه بر گسیختگی نظام برنامه ترویج، موجب اتلاف بودجه در بخشهای مختلف

شده است. شاهد برمدعا آن است که در برنامه ترویجی آموزشی پنبه‌کاران که توسط

بخش اجرایی تهیه شده آموزش ۳۰ هزار نفر پیش‌بینی شده، در صورتی که در همین

مورد در برنامه تهیه شده توسط بخش

جدول شماره ۱ - اعتبارات عمرانی و جاری و هزینه شده سازمان ترویج در سالهای ۶۶-۵۸

ردیف	سال	اعتبارات عمرانی		اعتبارات جاری	
		مصوبه	هزینه شده	مصوبه	هزینه شده
۱	۱۳۵۸	۷۷۰۰۰	۵۹۴۱۱	۲/۲۷۵۰/۸۷/-	۱/۶۱۳/۴۱۸/-
۲	۱۳۵۹	۸۰۰۰۰	۶۱۹۹۲	۲/۱۲۰/۲۰۷/-	۲/۱۰۵/۲۹۱/-
۳	۱۳۶۰	۱۴۰۰۰۰	۱۱۴۹۵۶	۲/۲۸۴/۴۶۶/-	۱/۹۰۶/۶۲۱/-
۴	۱۳۶۱	۲۵۷۵۰	۲۴۵۸۲	۲/۲۲۶/۱۶۳/-	۱/۹۹۵/۳۷۷/-
۵	۱۳۶۲	۵۰۰۰۰۰	۳۶۴۹۱۳	۲/۸۶۰/۱۰۴/-	۲/۲۴۳/۸۹۲/-
۶	۱۳۶۳	۴۰۰۰۰۰	۳۳۱۸۶۸	۳/۰۰۴/۱۰۴/-	۲/۷۰۳/۶۹۴/-
۷	۱۳۶۴	۸۰۰۰۰	۵۰۰۰۰	۳/۱۲۴/۲۶۸/-	۲/۹۵۸/۰۶۵/-
۸	۱۳۶۵	۳۹۳۷۷۵	۳۷۵۰۰۰	۳/۲۴۹/۲۳۸/-	۳/۱۵۱/۷۶۱/-
۹	۱۳۶۶	۵۴۰۰۰۰	۴۴۲۰۰۰	۳/۲۴۶/۷۱۵/-	۳/۲۷۹/۷۸۱/-

ترویج، آموزش ۵۲۰۹۱ نفر پیش‌بینی شده است. در برنامه آموزش و ترویج و توسعه کشت ذرت در بخش اجرایی آموزش ۲۸ هزار نفر و در برنامه ترویج ۱۲۰۹۸ نفر پیش‌بینی شده است. بازدیدهای علمی و فنی در همین برنامه در بخش اجرایی ۴۶۰۰ نفر بوده، در حالی که

یک از زیربخشها، طرحهای ترویجی را برای برنامه خود پیشنهاد نموده، بدون هماهنگی با بخش ترویج اقدام به این امر نمایند. در ارائه روشها و سیاستهای اجرایی که در قسمت دوم تحقیق بررسی شد و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت، ملاحظه شد که درک مفهومی و عملی مشترک از

کل بازدیدهای پیش‌بینی شده توسط برنامه ترویج ۹۱۹۵ نفر می‌باشد.

جمع وسعت مزارع آموزشی و نمایشی که توسط بخشهای اجرایی پیشنهاد داده شده نیز با سرجمع این طرح در برنامه ترویج هیچ‌گونه هماهنگی ندارد.

به هر حال، از این گونه تناقضات در متن برنامه بسیار زیاد است و این امر بیانگر آن است که در این رابطه، بخشهای اجرایی راه خود را رفته‌اند و بخش ترویج نیز کار خود را کرده است.

هـ - رشد اعتبارات در برنامه نسبت به دوره قبل برنامه‌ریزی

اگر اعتبارات جاری را به عنوان شاخص فعالیت‌های دانسم و جاری مجموعه و اعتبارات عمرانی را شاخص اقدامات زیربنایی و فعالیت تقویتی سازمان منظور داریم، ملاحظه می‌گردد که در این دوره از فعالیت‌ها اقدامات زیربنایی نسبت به فعالیت‌های جاری بسیار محدود بوده است، اما نسبت به رشد اعتبارات جاری به مراتب کمتر از رشد اعتبارات عمرانی است. این مطلب بیانگر توجه مسئولین ترویج نسبت به تقویت زیربنایی ترویج و ارتقای کیفیت برنامه‌های ترویجی بوده

است.

جدول شماره (۲) بیانگر اعتبارات

پیش‌بینی شده برای امور ترویجی در طی برنامه پنجساله اول است.

ملاحظه می‌گردد که اعتبارات از سال ۱۳۶۶ تا سال ۶۸ یکباره در حدود صد درصد افزایش داشته و چنین افزایشی در طی سالهای گذشته بی‌سابقه بوده است. این روند همچنان در طی سالهای بعدی برنامه ادامه یافته است و این خود بیانگر افزایش عملیات ترویجی و توجه بیشتر مسئولین به امر ترویجی بوده است. البته باید در نظر داشت که از مبلغ پیش‌بینی شده، چیزی کمتر از نصف آن در برنامه به تصویب رسیده که اگر با این تفسیر، رقم پیشنهادی سال ۱۳۶۸ را همان رقم سال ۱۳۶۶ فرض کنیم، رشد اعتباری برنامه در سالهای بعد همان روند پیش‌بینی شده را طی خواهد کرد. با این تفاوت که عملیات به نصف تقلیل خواهد یافت.

در رابطه با اعتبارات ترویجی در جهاد سازندگی، از آنجا که اعتبار و کد مستقلی در برنامه تا سالهای ۶۵ و ۶۶ وجود نداشت، برآورد و تفکیک آن از اعتبارات بخش کشاورزی جهاد مشکل است، ولی اعتباراتی که برای امر ترویج به طور خاصی هزینه شده، بسیار محدودتر بوده که نسبت به اعتبارات سازمان ترویج، قابل

امر ترویج، نسبت اعتبارات مصوب برای ترویج در کل برنامه کشاورزی است.

اعتبارات عمرانی بخش کشاورزی در طی برنامه که از منابع دولتی و بودجه عمرانی تامین می‌گردد، بالغ بر ۹۶۹/۶۰۰ میلیون ریال بوده که مبلغ ۱۸۲/۴۰۰ میلیون ریال آن از فصل تحقیق و بررسی است که برنامه تحقیقات و ترویج از این محل تامین اعتبار می‌گردد.

اعتبارات مربوط به ترویج کشاورزی در حدود ۴۸۹۰۰ میلیون ریال در طی برنامه پیش‌بینی شده است که تقریباً ۲۷ درصد اعتبارات فصل تحقیق و بررسی، در حدود ۵ درصد کل اعتبارات عمرانی بخش را تشکیل می‌دهد. جمعیت شاغل در بخش کشاورزی در ابتدای برنامه در حدود ۳/۲۵۱/۰۰۰ نفر تخمین زده شده که تا پایان برنامه به ۳/۳۸۲/۰۰۰ نفر خواهد رسید. این جمعیت غیر از جمعیتی است که در صنایع وابسته به کشاورزی یا فعالیت‌های غیر کشاورزی اشتغال دارند و نیاز به آموزش آنها آشکار و مبرهن است.

در برنامه، آموزش برای ۸۰۰ هزار نفر پیش‌بینی شده، در صورتی که با یک تحلیل از جمعیت شاغل در بخش و در نظر داشتن این مطلب که جهت‌گیری و سیاست بخش ترویج به زیر پوشش بودن خانواده مولدین نیز توجه دارد، می‌توان

جدول شماره ۲ - مجموع اعتبارات مورد نیاز طرح ترویج کشاورزی و منابع طبیعی تجدید شونده برنامه اول هزار ریال

سال	بروزة ترویج امور زیربنایی و فنانتهایی	بروزة ترویج امور دام	بروزة ترویج امور منابع طبیعی	بروزة تأمین و آموزش کادر ملی	بروزة تأمین و آموزش نمایندگانهای کشاورزی و نامسن وسایل مورد نیاز	بروزة فنانتهایی سادس تهران	جمع کل
	ریالی	ریالی	ریالی	ریالی	ریالی	ریالی	ریالی
۱۳۶۸	۱۷۸۵۲۷۴	۷۷۸۲۵۰	۳۲۸۰۷۵	۲۹۳۳۵۰	۲۵۹۱۰۰۰	۶۲۱۵۸۸	۲۷۹۲۰۷
۱۳۶۹	۲۷۱۰۲۷۸	۱۷۰۰۵۰	۷۳۹۷۶۵	۲۶۸۲۸۲۰	۴۱۰۳۰۰۰	۱۰۸۷۰۱۲	۴۲۸۶۱۴
۱۳۷۰	۴۲۶۲۹۰۳	۱۷۵۲۷۵۰	۱۲۰۸۰۷۰	۵۷۰۰۶۷۵	۶۰۶۷۵۰۰	۱۴۲۰۲۱۲	۴۱۷۰۶۴
۱۳۷۱	۶۸۲۰۹۶۴	۲۸۰۶۰۰۰	۲۰۸۱۹۴۰	۹۰۱۹۷۵۵	۷۵۸۷۰۰۰	۱۶۲۰۷۲۷	۵۱۳۰۰۲
۱۳۷۲	۹۷۸۲۹۸۸	۴۰۸۵۲۵۰	۳۱۶۷۱۵۲	۱۲۶۰۴۸۳۰	۹۰۱۱۵۰۰	۱۶۹۶۳۳۷	۵۵۶۱۶۷
۶۸-۷۲	۲۵۳۶۱۵۰۷	۱۰۵۹۲۳۰۰	۷۵۲۵۰۰۳	۳۰۵۰۱۲۵۰	۲۹۲۶۰۰۰۰	۶۴۸۵۸۸۰	۲۱۹۴۰۵۴۱

ملاحظه نمی‌باشد.

و - اعتبارات مصوب ترویج نسبت به کل برنامه یکی از شاخص‌های مهم در توجه به

نتیجه‌گیری کرد که باز هم جمعیتی کمتر از ۱۰ درصد جمعیت نیازمند آموزش در بخش، زیر پوشش آموزش قرار خواهند گرفت.

فعاليتها، مروجان و کارشناسان در سطوح محلی، نقش بیشتری داشته باشند. به هر حال قضاوت در این زمینه نیز نیازمند بررسی بیشتری است که خارج از حوصله این مقاله است و در جای خود به آن پرداخته خواهد شد.

ح - تامین و اختصاص نیروی انسانی کافی و مناسب و پیش‌بینی آموزشهای لازم در جهت جبران کمبودها

پیشبرد اهداف بخش ترویج و پرداختن به کار آموزش به نحو اصلی، نیازمند نیروهای کارآمد متخصص و آگاه در امر ترویج است. با عنایت به خدماتی که در گذشته از جهت فرار نیروهای کارآمد بر پیکر ترویج وارد آمده است، لزوم توجه به این امر در برنامه‌ها مورد تاکید قرار گرفته است. باتوجه به اولویت ویژه تحقیق، آموزش و ترویج در دوران

نکته قابل توجه دیگر اینکه نیاز و خواسته‌های آموزشی، به سمت فراگیری و آموزش مهارت‌ها پیش می‌رود و تثبیت رفتار و تخصصی‌تر شدن فعالیت‌ها در بخش کشاورزی، این امر را ایجاب می‌نماید. این‌گونه آموزش‌ها نیازمند هزینه‌های سنگین‌تر و بیشتری است.

با این تفاسیر می‌توان دریافت که در طی برنامه، نه تنها در پوشش وسیعتر مخاطبان توفیقی حاصل نشده، بلکه کیفیت برنامه‌های آموزشی نیز ممکن است کاهش یافته باشد و آموزش مهارت‌ها که باید بخش مهمی از آموزشها را تشکیل دهد، تحقق پیدا نکرده باشد. به هر حال داوری و قضاوت قاطعانه در این زمینه را باید تا زمان ارزیابی و ارائه نتایج برنامه اول به تاخیر انداخت و در نظر است در فرصتی مناسب به این امر پرداخته شود.

ز - ارائه روشها و پروژه‌های مناسب و کافی باتوجه به تنوع شرایط کشور

رهیافت اصلی در انجام فعالیت‌های ترویجی در کشور، همان شیوه معمول و متعارف ترویج از طریق وزارتخانه‌ها بوده که بیشتر متکی بر برگزاری کلاسها و دوره‌های آموزشی، احداث مزارع آزمایشی و اجرای بازدیدهای علمی و فنی بوده است. در سالهای اخیر چند عملیات دیگر نیز به این مجموعه اضافه شده است که خود تحولی در برنامه است. این عملیات عبارت است از آموزش مددکاران ترویجی، آموزش جوانان روستایی، اجرای طرحهای جامع ترویج کشاورزی، اجرای طرحهای مشترک تحقیقی ترویجی و برگزاری نمایشگاهها.

در بخشهای اجرایی و فنی نیز در اغلب موارد همین روشها برای کار ترویج پیشنهاد شده است. ولی به عنوان تقویت کار، ارائه مشوقهای نهاده‌ای نیز در برنامه قرار گرفته است و رهیافتی - نظیر رهیافت ترویجی کالا اجرا گردیده است.

آنچه که مسلم است، رهیافتی منسجم و فراگیر که جوابگوی نیازهای برنامه‌های فوق ترویجی باشد، در برنامه پیش‌بینی نشده و به نظر می‌رسد در اجرا و چگونگی

شد. همچنین در طول برنامه، به اجرای مناسب آموزش‌ها به منظور افزایش مهارت و آگاهی و در نهایت بالا بردن کیفیت کار نیروهای مولد و شاغل در بخش کشاورزی توجه کافی گردیده است. تعداد و مشخصات برنامه‌های آموزش کادر فنی ترویج کشاورزی و منابع طبیعی در جدول شماره (۳) آمده است. در این مورد نیز در صورت تحقق می‌توان تحولی عمیق در ارائه برنامه‌های ترویجی را انتظار داشت.

یکی از نکات دیگری که در بکارگیری نیروهای متخصص مورد توجه واقع شده، ایجاد توازن و تعادل مناسب بین متخصصان رده‌های بالا و گروههای تخصصی میانی است، زیرا دانش و نوآوریها و آموزشهای عملی و کاربردی اغلب به وسیله رده‌های شغلی و تخصصی پایین‌تر قابل اشاعه و اشتغال می‌باشد. از این رو است که در برنامه کشاورزی در

جدول شماره ۳ - تعداد و مشخصات برنامه آموزشی کادر فنی ترویج کشاورزی و منابع طبیعی تجدید شونده

برنامه آموزش کادر فنی ترویج کشاورزی											
کارشناسان	خارج از کشور			کوباه مدت			تمام مدت			کل	مجموع
	کارشناسان	مروج	کارشناسان	کارشناسان	تکنسین	کارشناسان	مروج	تکنسین	کارشناسان		
۵	۳	۶	۵	۱۰	۱۰۰	۴۰۰	۵	۲۵	۱	۴۸	۱۳۶۸
۷	۲۰	۸۲	۷	۱۹	۱۳۵	۵۶۰	۷	۵۵	۱۲۷	۱۱۵۰	۱۳۶۹
۱۰	۶۲	۱۲۲	۷	۳۰	۲۱۲	۱۶	۸	۶	۳۷۱	۱۶۵	۱۳۷۰
۱۴	۱۰۰	۲۲۴	۸	۲۴	۲۳۲	۱۱۱۰	۹	۶۵	۳۷۸	۱۶۸۰	۱۳۷۱
۱۸	۱۳۹	۳۰۸	۱۰	۵۵	۳۳۰	۱۴۶۰	۱۲	۸۰	۲۱۴	۱۸۲۰	۱۳۷۲
۵۴	۲۷۲	۸۱۸	۲۸	۱۳۸	۱۰۱۲	۲۴۹	۴۱	۳۰۵	۱۵	۶۸۰	۶۸۰۷۲

مجموع ۱۰۱۸۷ نفر متخصص و حداقل ۲۰۸۹۳ نفر تکنیسین با تخصصی‌های مختلف پیش‌بینی شده است، که به ازای هر متخصص، بیش از دو نفر تکنسین شاغل خواهند شد.

در پایان شایان ذکر است که علی‌رغم پیش‌بینی‌های انجام شده در رابطه با آموزش نیروهای فنی، باتوجه به ظرفیتهای موجود، تحقق آن مشکل می‌نماید. به هر حال قضاوت نهایی در این مورد نیز به بررسی عملکرد برنامه و ارائه نتایج آن بستگی دارد.

برنامه، بکارگیری نیروهای متخصص بیشتری جهت تحقق این امر در نظر گرفته شده است، چنانچه طی سالهای برنامه بیش از ۱۵۰۰ متخصص و بالغ بر ۶۸۰۰ تکنیسین جدید در امر ترویج کشاورزی و منابع طبیعی به گروه شاغلان افزوده خواهد شد.

اگر وضعیت موجود نیروهای فنی در بخش ترویج را در نظر بگیریم که رقمی در حدود هزار مروج و کمی بیش از ۵۰۰ کارشناس است، در صورت تحقق پیش‌بینی فوق، تحولی عمیق در راستای اجرای برنامه‌های ترویجی ایجاد خواهد

خلاصه و نتیجه گیری

چنانچه در آغاز سخن متذکر شدیم، چنین بررسیهایی باید گویای نکاتی باشد و راههایی را رهنمون شود تا ضعفهای گذشته اصلاح گردد و نقاط قوت نیز تا حد نیاز تقویت و پیگیری شود. همچنین تجاربی در امر مهم برنامه ریزی به دست آید که برآیند آن، رسیدن به نظامی منسجم تر و راهبردی کارآتر باشد. بدان جهت به خلاصه‌ای از تحلیلهای و نتایج بررسی اشاره می‌شود.

در بررسی اولیه، ابتدا تعدادی از نموده‌های بارز توجه به امر ترویج را در برنامه متذکر شدیم و در هر مورد ضمن ارائه آمار و ارقام و مستندات لازم، نتیجه گیریهایی نمودیم، نکات عمده‌ای که می‌توان بر آن تکیه نمود و برای برنامه‌های آینده در نظر داشت به شرح ذیل است:

۱- برنامه از لحاظ مطالعه و بیان و انعکاس نقاط قوت و ضعف و مشکلات و نیازها و امکانات و تحلیل وضع گذشته، ضعیف است و اگر چنین پنداریم که آینده شالوده‌ای است که بر پایه تجارب گذشته استوار بوده و مصالح اصلی آن را اتفاقات و روندهای گذشته تشکیل می‌دهد، بر لزوم توجه بیشتر به این امر پی خواهیم برد. نظر به اینکه این فرآیند کاری کوتاه مدت نیست و نیازمند نظامی برای ارزشیابی و تجزیه و تحلیل دائم و مستمر می‌باشد، در این قسمت بخصوص اشاره‌ای به مشکلات درونی بخش ترویج نشده تا از آن رهگذر بتوان پیشنهادهایی برای اصلاح امور داخلی تهیه و ارائه نمود.

۲- شناسایی امکانات بالقوه و پتانسیلهای مفید کاری در بخش ترویج نیز امری است که عنایت چندانی به آن در برنامه نشده و فقط پیشنهادی کلی در این زمینه ارائه شده است، در صورتی که اساس هر برنامه‌ای - بخصوص برنامه‌ای که توسعه فعالیت در آن مورد نظر است - نیازمند سرمایه گذاری بیشتری در این زمینه است.

۳- توجه به امر ترویج در استراتژی

کلان و سیاستهای اجرایی برنامه و بخشها انعکاس وسیعی دارد و این خود بیانگر نقطه قوت و شرایط ویژه‌ای است که برای ترویج در کشور بوجود آمده، حال با چنین زمینه‌ای مشخص نشده که شیوه‌ها و روشهای استفاده از این زمینه کدام است و برعکس از این زمینه مطلوب در جهت پراکندگی و گسیختگی کار ترویج استفاده شده است. به نظر می‌رسد در این مورد نیازمند آنیم که با یک برنامه ریزی و سیاست صحیح، نیروهای آماده برای کار ترویج را در یک مسیر صحیح، هدایت و سازماندهی نماییم.

۴- ناهماهنگی بخشهای اجرایی و فنی با بخش ترویج در سراسر برنامه مشهود است و به عنوان یک نقیصه بزرگ خودنمایی می‌کند. باید بخاطر داشته باشیم که اگر خواهان تحول در امور و توفیق در اهدافمان هستیم، بایستی با نظام حرکت کنیم و این میسر نیست، مگر اینکه هرکس و هر فعالیت جای خود را در مجموعه نظام پیدا کند و به وظیفه خود هماهنگ با دیگر اجزا عمل کند.

۵- تلاش در جهت ایجاد یک فضای مفهومی و درک عمل مشترک برای برنامه ریزان از ترویج کشاورزی، به رفع نقیصه مذکور کمک خواهد کرد.

۶- به آن سبب که ترویج نیز خود فنی است و تکنیک‌های خاص خود را دارا می‌باشد و ظرافت‌های بیشتری نیز نسبت به امر اجرایی دارد باید آنرا به افراد متخصص سپرد و در این باب اجتهاد بی‌مقدمه علم، نتیجه‌ای جز بیراهه رفتن نداد.

۷- علی‌رغم تأکید فراوان در جهت استفاده فرآیند ترویج در توسعه کشاورزی، معلوم گشت که هنوز هم امکانات و اعتبارات کفایت و سنگینی خود را به سمت امور اجرایی و تحقیق حفظ کرده است. اگر اعتقاد هست عمل هم می‌بایست باشد.

۸- در بررسی سیاست و استراتژی ترویج، لزوم تعیین محدوده‌های این دو مفهوم لازم به نظر می‌رسد و بیان استراتژیهای زیربنایی ترویج در قالب ارکان اصلی آن، اجتناب ناپذیر و در صورت تحقق چاره‌ساز بسیاری از مشکلات است.

۹- با عنایت به شرایط جدید حاکم بر کشاورزی در اقتصاد کشور، ارائه رهیافتهای نوی ترویج و تحقیق در روشهای مؤثر ترویج، امری ضروری است هرچند در شرایط محدودیت امکانات و ابزار، بهره‌وری بالاتر از این امکانات باید مورد توجه واقع شود.

۱۰- توجه به تأمین و آموزش نیروهای فنی مورد نیاز ترویج در متن برنامه قابل تقدیر است. باید دانست که موفقیت در هر سرمایه گذاری در گرو تفکر و علم و دانش مدیران و کارشناسان و کارگزاران آن فعالیت است، ولی به این نکته نیز باید توجه داشت که با ظرفیت‌های موجود آیا امکان اجرای چنان برنامه وسیعی وجود دارد یا خیر که البته در این رابطه، امر مورد تردید است.

منبع: کتب مختلف برنامه پنجساله اول جمهوری اسلامی بخش کشاورزی